

+ Conferència ATENEU
Casino Menestral de FIGUERES
26 OCT. 1990

JOAN AMADES, UN CENTENARI

El dia 13 de juliol d'enguany s'ha escaigut l'acompliment del centenari de la naixença d'un dels folkloristes més insignes que ha tingut Catalunya: Joan Amades i Gelats. JOAN AMADES. Quan, ara fa uns eatorze anys, vaig publicar el meu llibre titulat "BRUXERIA A CATALUNYA", hi havia una de les primeres pàgines que duia impresa amb caràcter exclusiu aquesta dedicatòria: "A la inoblidable i estimada memòria del gran bruixòleg i folklorista català JOAN AMADES". Això vol dir que, certament, jo tenia i tinc raons per servir memòria d'aquest personatge ~~rellevant~~ rellevant, el qual em va ser avinent de conèixer i tractar en els darrers temps dels meus estudis universitaris. Recordo que, quan estàvem a punt d'acabar la carrera, abans d'assolir el títol de Llicenciat en Filosofia i Lletres, Secció de Filologia Moderna, com era el meu cas, un dels professors que teníem ens exigia com a condició prèvia a l'examen de llicenciatura la presentació d'un treball sobre el tema literari que més agradés a cadascú. Jo vaig escollir fer una recerca de les llegendes contingudes i esmentades en el poema "Canigó" de Mossèn Jacint Verdaguer. Vaig acudir al

professor Martí de Riquer, com a persona que em va semblar amb prou competència, perquè m'orientés una mica sobre la qüestió. I després de facilitar-me una mica de bibliografia que em va semblar prou interessant, va suggerir-me que anés a veure en Joan Amades.

Vaig anar a trobar-lo - això devia ser l'any 1944 o el 1945 - a la Casa de l'Ardiaca, on ell treballava, tot i que la seva ceguesa es trobava en un estat força avançat, com a membre de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Va ser llavors que, com de retruc, vaig començar a interessar-me per les qüestions referents a la bruixeria en general i a la bruixeria catalana en particular. Aleshores, gràcies a ell, vaig descobrir el seu llibre titulat "Bruixes i bruixots", publicat per la Biblioteca de Tradicions Populars l'any 1934, en el qual a més de la seva faceta de folklorista es fa evident la seva condició implícita d'antropòleg i tot plegat l'ajuda en la seva tasca de bruixòleg. Cal dir que Joan Amades en aquest llibre, a més d'aprofundir en els aspectes antropològics i etnològics del fenomen màgic i bruixese, sistematitza en certa manera tota l'estructura popular, gairebé a manera d'organigrama, de la bruixeria catalana des de l'estudi del do natural i els sistemes d'iniciació fins als poders i ~~les ma-~~ les ma-

neres d'alliberar-se'n, passant per les classificacions i subclassificacions del personal que s'hi troba implicat, els costums, etc. Abans que ell ja havia treballat força sobre aquesta qüestió Cels Gomis i Mestre, un enginyer que, per raons professionals, havia corregut amunt i avall de Catalunya tot recollint de passada de la viva veu del poble tota mena de manifestacions indicatives de la saviesa popular i molt d'allò que, per tradició, les generacions s'havien anat transmetent. És possible que ^aJoan Amades no li hagués estat tan avinent com a Cels Gomis això d'anar d'una banda a l'altra a recollir testimonis de la gent del poble, però cal pensar que també degué fer-ho força. Almenys així ho indiquen les notes posades als seus llibres. En trobem de notes redactades amb aquest taramà: "Caterina Coea, ^{sogra} teixidora, de quaranta-tres anys, de Sant Quintí de Mediona. 1911", "Teresa Raban, pescadora i xarxaire, d'uns cinquanta anys. Cadaqués, 1922", "Teresa Muntanya, de Llers, d'uns cinquanta anys, 1920". Això vol dir que, per recollir els testimoniatges d'aquestes dones, havia hagut d'anar en els anys assenyalats a Sant Quintí de Mediona, a Cadaqués i a Llers.

Joan Amades i Gelats havia nascut a Barcelona, ~~prop de~~ prop de les Rambles, d'una família d'obrers. El seu pare feia de drapaire. Ell va començar d'anar a

estudi, però als nou anys va haver de plegar per ajudar els seus pares en una draperia que havien muntat. Això, però, no va fer decaure el seu interès per adquirir nous coneixements. La seva curiositat intel·lectual, la seva capacitat de treball, el seu instint receptiu a qualsevol mena d'horitzó metodològic, li van subministrar una gran formació d'autodidacte. Va ser un cas força diferent del de Cels Gomis, que ja comptava amb uns certs estudis superiors. Pel que fa a la seva propensió a les qüestions de cultura popular, va adquirir-la a casa seva mateixa. Joan Amades diu en un dels seus escrits: "La nostra mare era un pou insondable de tradicions, un personatge folklòric de primera talla i, dins del seu ~~XXXXX~~ anal·fabetisme i admetent la importància i la valor dels coneixements tradicionals, podem dir que era una verdadera sàvia." En aquells temps era més fàcil que no pas ara trobar persones d'una certa edat que sempre en tenien alguna per explicar i es veu que la mare de Joan Amades devia ser una d'aquestes persones. Teresa Gelats i Grinyó, que aquest era el seu nom, va ser una informadora potencial de primera magnitud utilitzada pels folklòristes de l'època i, naturalment, va jugar un paper decisiu en la carrera folklòrica del seu fill. En la

Juan Amades

(5)

seva família va trobar estímuls constants per al desplegament de la seva tasca en el conreu de la cultura popular, ja que una altra informadora fonamental per a la seva obra va ser Caterina Coea i Soler, mare de la seva muller, Enriqueta Mallofré i Coea. La seva sogra coneixia molts aspectes de la cultura tradicional i, segons diu el mateix Amades, n'era ben conscient i gaudia en la seva difusió i propagació. Hi hagué una tercera persona, la seva cunyada Consol Mallofré i Coea, que va ser com la seva mà dreta i els seus ulls, degut a la deficiència visual que ell havia patit des de jove, i ha quedat com a depositària de la seva obra, tot fent-se càrrec de la cura per a la preparació i edició de la seva obra pòstuma.

Amades publica als vint-i-sis o vint-i-set anys el primer article, en el qual estudia l'origen d'un refrany i, un any després, el primer treball sobre la cançó popular. Des ~~de~~ d'aleshores i en la resta de la seva vida, la seva tasca de recopilació y difusió serà incessant i profusa. Participa d'una manera activa en totes les iniciatives folklòriques del seu temps: col·labora en l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, és membre de l'Associació Catalana d'Antropologia, Et-

nologia i Prehistòria, participa en diverses missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya; el seu nom va vinculat a l'excursionisme mitjançant articles i conferències. Entre les primeres coses que va publicar, cal fer un esment especial del llibre "La Sardana", que va ser premiat l'any 1927 en el I Concurs literari "Premis La Sardana", convocat pel Foment de la Sardana de Barcelona. El jurat que va atorgar-li estava integrat per Rossend Serra i Pagès, Miquel Roger i Crosa i Joan Llongueras i Badia.

La "Biblioteca de Tradicions Populars" és una col·lecció folklòrica que Joan Amades va iniciar pel seu compte i que, entre els anys 1933 i 1939, va aplegar quaranta-dos títols. Un d'ells és el que ja hem esmentat abans, "Bruixes i bruixots", que constitueix el volum XIII de la sèrie B i va ser publicat l'any 1934. D'aquest llibre se'n va fer una edició de quinze exemplars en paper japó, numerats a la premsa del número I al XV, i cent trenta exemplars en paper de tina, numerats a la premsa del número 1 al 130, els cinc més alts fora de comerç. Aquesta col·lecció és ja un primer camí vers les dues gran obres seves de síntesi recopiladora: el "Costumari Català", que va sortir des de l'any 1950 fins al

1956, i el "Folklore de Catalunya", que anirà apareguent des del 1950 fins al 1969, deu anys després de la seva desaparició física. El gran ventall de temes, la informació copiosa converteixen aquestes dues obres en textos de consulta constant, sobretot ara, en aquests moments que estem vivint de revifament i de revaloració de les nostres coses.

Joan Amades va treballar molt al llarg de la seva vida. La seva obra publicada podríem dir que constitueix la producció escrita més extensa feta per un sol autor sobre folklore de Catalunya. I és també, sens dubte, una de les aportacions folklorístiques més importants d'Europa. I no hem d'oblidar que, paral·lelament a la seva activitat com a estudiós i publicista, hi ha també la seva tasca de conferenciant i articulista, que va ser ininterrompuda. Els temes tenen molta diversitat i alguna vegada s'endinsa en l'etnografia. Ni tan sols els tres anys de la nostra malaurada guerra civil varen ser motiu d'interrupció en la seva tasca, ja que, per la seva deficiència visual accentuada i progressiva, no va poder participar-hi activament i va seguir treballant i publicant. Ja a la postguerra és fundador i té cura, juntament amb Ramon Violant i Simorra, del Museu d'Indústries i Arts Populars

del Poble Espanyol de Montjuic a Barcelona. Entra també com a membre de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, que esdevé el seu lloc habitual de treball. La seva tasca passa a desenrotllar-se a nivell estatal com a col.laborador de la secció d'etnologia de l'"Instituto Bernardino de Sahagún" del "Consejo Superior de Investigaciones Científicas" i publica a la "Revista de Dialectología y Tradiciones Populares" treballs traduïts que ja havien estat publicats anteriorment en català. No triga gaire en reprendre la publicació d'escrits en català, que és on es troba més bé per expressar-se i per a la manifestació d'alguns fenòmens de vagades realment intraduïbles. Tot i haver patit l'any 1947 una hemiplexia que el deixa baldat del costat dret del cos i afegint-hi la seva ceguesa ja total, cúmul de coses que fan molt difícil la seva tasca, l'empenta de Joan Amades no té aturador. L'any 1948 el trobem com a membre de la Societat d'Estudis Arqueològics, Històrics i Filològics de l'Institut d'Estudis Catalans i com a col.laborador honorari de l'"Instituto Español de Musicología" del "Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Durant el decenni dels cinquanta, a més de la realització de les seves dues obres cabdals, el "Costumari català"

i el "Folklore de Catalunya", que ja hem esmentat abans, assistim a una projecció externa força notable de l'obra i de la personalitat cultural de Joan Amades. La seva activitat ja pren un caire internacional. Esdevé membre honorari de l'"Institut de Estudios Ibéricos de Etnología Valenciana" de la "Institución Alfonso el Magnánimo", membre **C**orresponsal de la "Sociedad Folklórica de México". Advertim la seva assistència al "Congreso de Folklore Musical", celebrat l'any 1952 a Palma de Mallorca. També és constatable la seva participació durant l'any 1953 al "Festival National de Chant et de Danses Populaires" celebrat a la ciutat basca-francesa de Biarritz i al "Congresso de Studi Etnografiei Italiani" i a la "Mostra d'Ultramar e del Lavoro Italiano nel Mondo", a Nàpols. I en anys successius d'aquesta dècada anem trobant constància de la seva participació en congressos, col·loquis o festivals celebrats a altres ciutats italianes, al Brasil, a Portugal o a Bèlgica. Encara dos anys abans que un infart se l'emportés definitivament mentre treballava amb aquell seu delit de sempre, ~~va~~ participar al Congrés Internacional de Pessebristes, celebrat a la mateixa Barcelona.

En arribar el moment de la celebració del centenari de la naixença de Joan

Amades, és gairebé obligat donar una mirada a la gran feina que s'ha dut a terme, de cara al coneixement de la cultura popular, gràcies al seu impuls. No es tracta només de la feïnada ingent que ell mateix ha fet personalment, sinó de tot allò que ha generat a l'entorn seu. Idees, projectes, entitats, realitzacions. I cal tenir en compte que tot això ha estat obra d'un home que ha hagut de lluitar amb entrebanes molt seriosos per aconseguir l'acompliment dels seus objectius. Una manca d'escolarització a una edat força primerenca, les seves limitacions físiques. En aquells temps, finals del segle passat, començaments del present, la instrucció era una mena de luxe que només es trobava a l'abast de gent amb una bonà posició econòmica. La gent de possibilitats més aviat modestes solien enviar la seva mainada a l'escola mentre no els veien utilitat per cap altra cosa, és a dir, mentre veien que no podien obtenir-ne cap profit de cara a l'economia de la família. Això, vist des d'aquesta nostra època, pot semblar una mica fort, però cal tenir en compte que aquells eren temps durs. La gent treballadora d'aquells temps no tenien cap mena de seguretat social i no s'estalviaven pràcticament cap despesa. Si estaven malalts, els calia pagar el metge i la farmàcia. Les vacances, que ara són un

fenomen normal, llavors eren un somni d'una certa vaguetat utòpica, que només estava a l'abast d'alguns privilegiats i de la gent que es movia dins del món de l'ensenyament. La mainada, mentre anaven a estudi, no feien nosa a casa i de passada aprenien quelcom. Ja era molt que, quan els feien plegar per posar-los a defensar algun diner, haguessin pogut arribar a aprendre de llegir, a escriure més o menys bé i les quatre regles del càlcul aritmètic. Perquè d'analfabetisme, ja n'hi havia i no pas poc. Tot allò que pogués sobrepujar aquell nivell d'instrucció ja era qüestió del determini i de la voluntat de cada individu i qui sap si d'algun ajut de caire econòmic que pogués sorgir en un moment donat. No sé amb exactitud com degué compondre's Joan Amades per tirar endavant el lliurament a la seva vocació. Però és ben evident que va haver-hi dues coses que mai^{no} li varen fallar: una decisió i una voluntat invencible per un costat i, per altra banda, el suport i l'encoratjament de la seva família.

Vull insistir en aquests aspectes ~~obstaculitzadors~~ ^{obstaculitzadors} de la seva tasca, ja que hi confereixen un mèrit molt més important del que sembla a primera vista. El seu primer repte va ser el de superar la poca instrucció rebuda

en el poc temps d'assistència a l'escola, però quan ja feia algun temps que estava ficat en plena feina, va començar a sentir-se afectat per una deficiència visual progressiva, que se li aniria accentuant amb el pas dels anys fins a quedar totalment cec. El fet que, a despit d'aquesta nova trava tan greu, no afluixés en els propòsits que tenia fixats manifesta una fortalesa d'esperit no gaire comuna. Cal tenir en compte que, en aquells temps, l'assistència i el suport als minuvàlids físics no gaudia de l'organització que té actualment. Recordo ~~una~~ aquella vegada que vaig anar a veure'l a Cal Ardiaea i tinc present que, tot i el seu esgusrd gairebé inexistent darrera d'unes ulleres amb uns vidres gruixuts d'un color blavós, la seva veu ressonava ferma i decidida i les seves mans es movien amb gestos enèrgics i concrets, propis d'aquell que sap i té consciència clara d'allò que vol i d'allò que busca. Per si amb això no n'hi hagués prou, em sembla haver ja dit que l'any 1947 va patir una hemiplexia que va deixar paralyzad^a el costat dret del seu cos. Ni aquest tropell, dones, va ser capaç de frenar la seva activitat. En el període de temps comprès entre l'any d'aquest fet i la data del seu traspàs, el 17 de gener de l'any 1959, ~~VAI STRAVERA VERDOR VERDOR~~ la seva PRESENCIA és advertida en un munt d'activitats i és en aquest període, com ja em sembla haver dit,

quan dóna cim a les seves dues obres cabdals: el "Costumari Català" i el "Folklore de Catalunya". El seu traspassament va produir-se a conseqüència d'un infart mentre estava treballant, de la mateixa manera que ha esdevingut a d'altres éssers humans normals o tinguts com a tals. El seu dinamisme va ser incessant i l'obra realitzada al llarg de la seva vida, si hagués estat feta per una altra persona que no hagués patit les seves limitacions, ja seria admirable. Una energia interior va ajudar-lo a saber superar tot el munt de conflictes que se li posaven al davant i engrescar un cert nombre de persones que l'envoltaven i que, encomanades de la seva il·lusió, varen optar per convertir-se en col·laboradores i seguidores de la seva obra magna. Actualment ja hi ha molta gent jove esperonada pel ressò de la seva anomenada i que segueix amb vehemència els viarans que menen al conreu de la cultura i les tradicions dels pobles. I podríem dir que tota aquesta florida ha estat deguda molt possiblement a l'activitat entusiàstica, incansable i en certa manera heroica d'aquell gran estudiós català que va ser Joan Amades i del qual enguany hem celebrat els cent anys de la seva naixença. Res més.

JOAN GUILLAMET